

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.9.07

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ СОЦІОМЕТРИЧНИМ СТАТУСОМ

Гладченко О.І., Гуріна З.В.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розкривається сутність існуючої проблеми самоактуалізації особистості підліткового віку. Подано результати емпіричного дослідження, що було проведене з метою з'ясування рівня задоволення базових потреб особистості, рівня самоактуалізації та соціометричного статусу підлітка в групі, до якої він належить.

Ключові слова: індивід, індивідуальність, соціум, суспільство, базові потреби, самоактуалізація.

Постановка проблеми. Суспільство є поєднанням великої кількості індивідів, які так чи інакше впливають один на одного, створюючи загальну картину розвитку культури в цілому. Розвиток окремої особистості є досить актуальним питанням, так як сьогодні суспільство ставить перед її членами високі вимоги стосовно рівня соціальної та індивідуальної компетентності, готовності до самоорганізації в різних видах життєдіяльності. Динамічний розвиток суспільства вимагає від особистості постійної роботи над собою, планування свого майбутнього, професійного самовизначення, відповідальності за себе та за реалізацію свого внутрішнього потенціалу. Проблемою сьогодення можемо вважати недостатній рівень розвитку та популяризації такого явища як самоактуалізація особистості, особливо в тих випадках, коли йдеться про особистість підліткового віку. В період стрімкого технологічного та інформаційного розвитку приділяється недостатньо уваги розвитку внутрішніх якостей особистості та її культурно-духовному збагаченню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації були присвячені роботи відомих психологів гуманістів, таких як А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Г. Олпорт та інших. Також, питаннями, що стосуються процесу становлення та самоактуалізації, займалися такі видатні особистості як Л. Коростильова, Н. Бітянова, Е. Рибалко, К. Абульханова-Славська, Н. Ануфрієва, Т. Титаренко, І. Бех, Л. Сохань та інші. Серед психологів, які брали участь у дослідженні феномену самоактуалізації особистості, також можна виділити П. Юровського, Л. Божович, Л. Марковця та інших; саме ними було виявлено важливість впливу на підлітка його найближчого соціального оточення, до якого входять переважно батьки, вчителі, однолітки та друзі. У цьому віці соціальне оточення підлітка є вирішальним фактором становлення його особистості та формує його життєву позицію. Адже саме у підлітковому віці важливе місце займає становлення «Я-концепції» особистості, пошук самого себе, свого призначення та свого життєвого шляху. Як зазначав К. Роджерс: «Важливий мотив життя

людини – це актуалізація, тобто збереження і розвиток себе, максимальне виявлення кращих якостей своєї особистості, закладених в неї від природи» [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Присутню тенденцію до росту та розвитку, яку в наші часи ми називаємо самоактуалізацією, описували мислителі та митці різних часів, до яких можна віднести Арістотеля та Бергсона. Серед психіатрів, психологів та психоаналітиків цю тенденцію вважали за необхідну К. Гольштейн, О. Ранк, К. Юнг, К. Хорні, Е. Фром, Р. Мей та К. Роджерс. У більшості досліджень, спрямованих на виявлення особливостей підліткового віку, відзначають той факт, що зі вступом дитини до підліткового віку, приблизно в 12-13 років, відбуваються зміни підлітка у відношенні до себе, з'являється активна зацікавленість своїм внутрішнім світом, підліток все більш наполегливо звертається до роздумів про свою особистість. На думку Т. Драгунової, прагнення зрозуміти себе та ввійти в світ дорослих людей є стержневою особливістю підліткового віку, саме цей стержень формує та спрямовує активність підлітка, системи його соціальних реакцій та специфічних переживань [5].

У дослідженнях німецьких психологів було встановлено, що в 12-14 років помітно посилюється прагнення до самоспостереження, сором'язливість, егоцентризм, понижується стійкість власного «Я», дещо знижується загальна самоповага та суттєво змінюється самооцінка деяких якостей. В ході досліджень, що проводились протягом наукової діяльності А. Маслоу, було встановлено, що здорові, самоактуалізуючі особистості мають кращу якість сприйняття та пізнання. Дослідження, проведені Е.Л. Торндайком разом з деякими колегами, вивчаючими групу дітей з високим рівнем інтелекту – вище 180, виявили, що всі діти цієї групи володіли невгамовною допитливістю, що проявляла себе як могутній мотив, нарівні з голодом [11].

Формулювання цілей статті. Основною метою наукової статті є аналіз теоретичних психолого-педагогічних досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців з проблеми самоактуалі-

зації особистості підліткового віку та викладення результатів емпіричного дослідження, що було проведене з метою з'ясування рівня задоволення базових потреб особистості, рівня самоактуалізації та соціометричного статусу підлітка в групі, до якої він належить.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналізуючи численні праці науковців з проблеми було виділено дослідження, проведене Л. Терменом. Він відібрав Каліфорнійських дітей з високим коефіцієнтом інтелекту та діагностував їх за допомогою різноманітних методик. Це було лонгітудне дослідження, що тривало протягом декількох десятиліть. Було виявлено, що діти, відібрані на основі переваг в інтелектуальній сфері, отримують переваги над іншими також і в інших сферах [13]. Виходячи з вище описаного явища, Л. Термен прийшов до висновку, що всі позитивні якості людини позитивно корелюють між собою. Впливаючи одна на одну, позитивні якості індивіда формують загальний зразок здорової, самоактуалізуючої особистості. Також, емпірично встановлено, що самоактуалізуючі люди набагато рідше відчувають сумніви стосовно того, що правильне чи неправильне, їх не бентежить той факт, що 95% оточення мають іншу думку та не погоджуються з ними [10].

В ході досліджень інших науковців, що проводилися зі студентами коледжу, було встановлено, що більш спокійні та впевнені в собі індивіди видавали більш точні судження стосовно інших людей, ніж менш впевнені в собі студенти. В ході експерименту стало відомо, що здатність правильно висловлюватися стосовно оточуючих, розповсюджувалася на всі інші сфери життя [11].

Не зважаючи на те, що на сьогоднішній день є певні напрацювання в напрямку розвитку особистості підліткового віку, не вирішеним залишається питання методичного впливу на процес самоактуалізації таких дітей. Адже саме якісний процес соціалізації та самоактуалізація особистості надасть можливість певною мірою попередити такі явища як асоціальна поведінка підлітків, девіантна поведінка, порушення прийнятних у суспільстві норм та правил, неприйняті та ізолювані члени колективу.

На сьогодні мало хто з дослідників виявляє зацікавленість стосовно вивчення рівня самоактуалізації підлітків, його вплив на соціалізацію, на побудову взаємостосунків у групі. Це і стало мотивом вибору дослідження проблеми самоактуалізації у осіб підліткового віку.

На основі аналізу теоретичних досліджень психологів у роботі нами було виділено основні критерії, а саме:

- рівень задоволення базових потреб особистості;
- загальний рівень самоактуалізації особистості підліткового віку;
- соціометричний статус підлітка в групі однокласників.

У ході проведення емпіричного дослідження ми визначили загальний рівень самоактуалізації підлітків з різним соціометричним статусом. Також було проаналізовано психологічні фактори, що впливають на процес самоактуалізації підлітків та з'ясувано залежність соціометричного статусу особистості в групі від загального рівня

самоактуалізації та рівня задоволеності базових потреб особистості.

Для вирішення завдань були застосовані стандартизовані методики: соціометрії (Дж. Морено); методика діагностики рівня задоволеності базових потреб В.В. Скворцова; методика САМОАЛ (тест «Визначення рівня самоактуалізації особистості») Е. Шостром, адаптована Л. Гозманом, Ю. Альшиною, М. Загікою і М. Кроз.

Дослідницька робота проводилась на базі Київської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. У дослідженні брали участь двадцять вісім учнів 11класу. Перед проходженням опитування підлітки не проходили процедур будь-якої підготовки, окрім встановлення взаємостосунків довіри зі спеціалістом, що безпосередньо проводив опитування. Опитування проводилося в першій половині дня, що дозволило респондентам бути активними та включеними в процес. Процес опитування був проведений без особливих ускладнень, що могли би вплинути на хід проведення дослідження або на достовірність отриманих результатів. Перед початком опитування проводився інструктаж групи, де було пояснено мету проведення дослідження, підкреслено важливість достовірності його результатів для групи, показано, як необхідно виконувати завдання, гарантовано нерозголошення результатів вибору, зробленого досліджуваним. Під час проведення соціологічної розминки була створена атмосфера теплих та довірливих взаємин між експериментатором та групою.

Протягом проведення опитування була можливість спостерігати за поведінкою досліджуваних, вербальною та невербальною активністю кожного з учнів класу, що дало можливість проаналізувати та порівняти результати дослідження з результатами спостереження та використати отримані дані для підтвердження отриманих показників. Під час відкритої бесіди, коли звучали питання звернені до всієї групи, добре спостерігалась позиція кожного учня щодо того, що відбувається. Це дало змогу попередньо виявити тих, хто проявляв активність у розмові та підтримував її, а також тих, хто намагався за будь-яких обставин залишитись непоміченим.

Бесіда, яка була початком нашого дослідження, також слугувала розминкою й одночасно дала змогу зробити перші, ледь помітні, припущення щодо розподілу ролей та соціального статусу деяких членів групи. Відразу були помітні ті її члени, які відчували себе комфортно, впевнено та невимушено. Трохи згодом можна було помітити частину учнів, які, перебуваючи в центрі подій, залишалися осторонь від процесу спілкування, не проявляючи бажання бути активними її учасниками. Зрозумілим було і те, що подібний стан справ є звичним для цього колективу.

На основі аналізу результатів соціометричного дослідження було отримано уявлення про позицію кожного учня в міжособистісних стосунках, його популярність-непопулярність, взаємність стосунків у спілкуванні, склад мікрогруп, що існують в класі. Маючи результати розрахунків стосовно статусу кожного з членів колективу ми побачили, навколо яких підлітків формуються неформальні підгрупи, та хто з досліджуваних викликає найбільшу кількість симпатій серед свого оточення. Також важливим показником

благополучних стосунків у колективі є коефіцієнт взаємності виборів. Він показує, наскільки взаємними є симпатії в колективі. Коефіцієнт взаємності (КВ) вираховувався за формулою: $KB = \text{кількість взаємних виборів} / \text{поділена на загальне число виборів}$.

У нашому випадку $KB = (24:60) \times 100\% = 0,4$. Цей показник свідчить про достатньо невелику кількість взаємних виборів.

В результаті розрахунків ми отримали наступні показники по кількості учасників в кожній окремішній статусній групі (див. рис. 1).

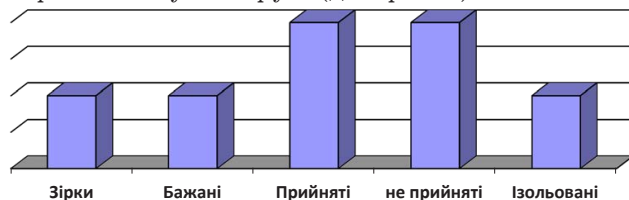

Рис. 1. Розподіл учасників за статусними групами

На рис. 1 видно, як саме розподілились досліджувані за статусними групами. Отже, кількість осіб, які належать до групи «прийнятих» та групи «не прийнятих», у два рази перевищує кількість осіб у всіх інших статусних групах: зірки – 4 осіб (14,28%); бажані – 4 особи (14,28%); прийняті – 8 осіб (28,6%); не прийняті – 8 осіб (28,6%); ізольовані – 4 особи (14,28%).

Згідно теорії А. Маслоу, мова про самоактуалізацію особистості та її реалізацію можлива лише при попередньому задоволенні базових потреб особистості. Спираючись на це положення, нами було проведено дослідження рівня задоволення базових потреб особистості за допомогою діагностичної методики В. Скворцова. На основі аналізу результатів нам вдалося виявити ті потреби, які більшою мірою задоволені, та потреби, які ще потребують задоволення. Отримані результати дають змогу бачити загальні показники групи, та порівняти їх за видами потреб (див. табл. 1).

Таблиця 1
Кількісні показники рівня задоволення базових потреб опитуваних
n = 28

Група потреб	Не задоволені	Частково задоволені	Задоволені
Потреба у самовираженні	12	15	1
Потреба у визнанні	0	27	1
Міжособистісні потреби	0	25	3
Матеріальні потреби	3	23	2
Потреба в безпеці	0	21	7

Однією з найбільш незадоволених потреб серед наших досліджуваних, виявилась потреба у самовираженні. Цей факт підтверджує припущення про те, що підлітковий вік є початком свідомого прагнення до розвитку своїх здібностей та можливостей в повній мірі. Що стосується задоволених потреб – тут переважає потреба у безпеці, хоча показник 7 з 28 не є позитивним значенням для групи в цілому. Всі інші базові потреби особистості серед наших опитуваних частково задоволені.

Результати діагностики рівня самоактуалізації особистості показали що середній показник всієї групи перебуває на рівні 53%, що свідчить про статистичну норму, близьку до рівня самоактуалізації згідно з інтерпретацією більш ранніх варіантів таких тестів як Poil CAT. Показник, що перевищує 80%, може свідчити про свідоме прагнення до завищення результатів шляхом ідеалізації власної особистості; 60% – є найбільш наближеним показником до рівня самоактуалізуючої особистості; 45%-55% – рівень статистичної норми; 40%-45% може свідчити про пограничний стан особистості невротичного характеру.

Також, виходячи з отриманих результатів, маємо показник рівня самоактуалізації за статусними групами: група зірок – 57%; група бажаних – 53%; група прийнятих – 56%; група не прийнятих 48%; група ізольованих – 55% (див. рис. 2).

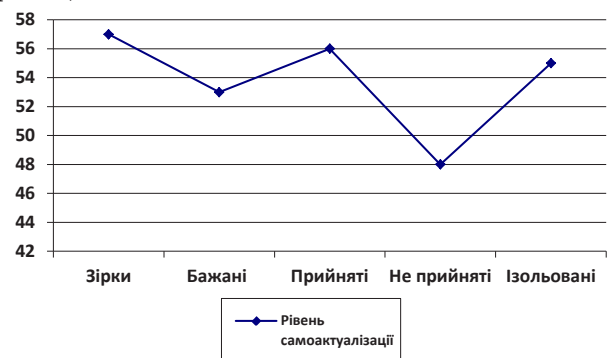

Рис. 2. Рівень самоактуалізації за статусними групами

Отже, на рис. 2. зазначено, що найбільша кількість респондентів належить до групи зірок, а також чимала кількість осіб попали до групи ізольованих. Саме з цими категоріями досліджуваних має проводитися корекційно-розвивальна робота.

Із соціальної психології відомо, що будь яка людина, перебуваючи частиною групи, займає в ній певне місце та певний статус. Також, під час дослідження нам стало відомо, що бажання особистості до реалізації власного потенціалу майже не залежить від того самого статусу, про який була мова вище. Незалежно від положення, яке займає особистість у своєму оточенні, вона все одно прагне до самоактуалізації, до самовираження, до реалізації свого потенціалу. Звісно, соціальні умови, в яких перебуває особистість, мають значення у процесі самоактуалізації, але вони не є вирішальними.

Важливим фактором на шляху самоактуалізації особистості, згідно теорії А. Маслоу, є задоволення базових потреб особистості. Саме тому вести розмову про самоактуалізацію, в переважній більшості, можливо з людиною, яка не відчуває голоду або спраги, почувається цілком безпечно та переконана в тому, що її будуть любити та поважати незалежно від обставин. Таким є алгоритм задоволення потреб особистості, спочатку базові, лише потім мета потреби. Відомі випадки, коли особистість частково відмовляється від задоволення базових потреб заради задоволення потреби в самоактуалізації.

В нашій групі, що брала участь у дослідженні, майже всі базові потреби є частково задоволені.

ними, лише деякі потреби викликають цікавість своєю виразністю. Говорячи мовою контрасту, найбільш задоволеною потребою в нашій групі виявилась потреба в безпеці, що говорить про те, що більшість учасників відчувають впевненість у сьогоденні та майбутньому. А ось найбільш незадоволеною потребою виявилась потреба в самовираженні та самореалізації, що яскраво демонструє прагнення особистості до самоактуалізації.

Висновки дослідження і перспективи. Маючи результати емпіричного дослідження, ми бачимо стан згуртованості колективу та ті взаємостосунки, які склалися між її членами. Наявність в колективі «зірок» та «прийнятих» не викликає особливої стурбованості, оскільки це є нормою розвитку колективу, чого не можна сказати про наявність «неприйнятих» та «ізолюваних» членів групи. Для того, щоб звести до мінімуму або взагалі викоренити наявність такого явища як «неприйняті» та «ізолювані» в колективі, необхідно постійно працювати над ефективністю превентивних заходів, що передують появі зазначеної ситуації. Перед психологами постає завдання постійно шукати в кожному учневі індивідуальні багатства його душі, розвивати інтелектуальні здібності, розширювати пізнавальні та творчі можливості учня.

Доволі часто трапляється так що статус підлітка в групі однолітків попередньо програмується його оточенням за межею школи; батьками, родичами, старшими товаришами та референтною групою. В такому разі підліток вже перебуває в психологічно несприятливому для нього середовищі яке впливає на його поведінку в звичайних умовах. Вирішувати питання адаптації дитини до умов що змінюються в силу різних життєвих обставин необхідно разом, об'єднуючи зусилля вчителів, батьків, психологів та інших працівників навчального закладу. Якщо хоч один з перерахованих аспектів буде мати негативний вплив на підлітка, його ставлення до оточуючих буде змінюватися в цілому. Будувати спіль-

ну діяльність на основі співпраці, підтримувати процес самопізнання та саморозвитку дитини. Створювати реальні можливості для особистісної самореалізації, життєвого самовизначення.

Не можна оминати увагою створення психологічного клімату в колективі. Рівень згуртованості групи є істотним показником даного фактору. При наявності сприятливих умов, розкриття особистості – це справа часу. Орієнтація на внутрішню цінність людини здатна забезпечити атмосферу психологічного комфорту в колективі, допомагаючи підлітку усвідомлювати свою необхідність та цінність, надати впевненість їх діям, підвищує мотивацію та вселяє ентузіазм.

Викликавши у підлітка впевненість у своїх силах, здібностях і можливостях, визнання його унікальності та цінності його особистості підвищує самооцінку та додає натхнення для подальшої діяльності. Для почуття задоволення достатньо буде мати успіх в одній або декількох галузях, а інше можна просто сумлінно виконувати. Досягнення, яких досягає підліток особливим чином впливають на його психоемоційний стан, додають сил та енергії на виконання більш складних завдань та дають бажання рухатись вперед. Підтримка оточуючих, мабуть найголовніший стимул для продовження роботи над досягненням поставлених перед собою завдань.

Також, для того щоб вирішити проблему «неприйнятих», потрібно виключити наявність будь-якого конфлікту що має затягнутий або хронічний характер. Такими можуть бути; внутрішньо-особистісний, особистісний, особистісно-груповий та між груповий конфлікт. Є багато способів вирішення конфліктних ситуацій. Конфлікт можна вирішити відкритим, неупередженим, довірливим спілкуванням. Створення атмосфери взаєморозуміння і довіри у колективі має полегшуватися шляхом швидкого поширення та обміну якомога повнішою і об'єктивнішою інформацією з різних аспектів життя членів колективу.

Список літератури:

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124–129.
2. Вікова психологія (курс лекцій): Навч. посіб. / Н.М. Гуцуляк, Н.Г. Рудюк. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 73–75.
3. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия. – М.: Ваклер, 1997. – 436 с.
4. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / Под ред. Д.Б. Эльконина, Т.В. Драгуновой. – М.: Просвещение, 1987. – 360 с.
5. Дорошина И.Г. Изучение социометрического статуса подростков в учебной группе (авторская модификация социометрии) – Социосфера. – № 2. – 2010. – С. 37–41.
6. Волков Б.С. Психология подростка: учеб. пособие / Б.С. Волков. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Пед. о-во России, 2002. – 156 с. – (Учебная литература).
7. Ильганаева В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь-справочник / В.А. Ильганаева. – Харьков: КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
8. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. – СПб.: Питер, 2009. – 576 с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).
9. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).
10. Торндайк Э., Уотсон Дж. Б. Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении. – М.: АСТ-ЛТД, 1998. – 704 с.

Гладченко А.И., Гурина З.В.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ПОДРОСТКОВ С РАЗЛИЧНЫМ СОЦИОМЕТРИЧЕСКИМ СТАТУСОМ

Аннотация

В статье раскрывается сущность существующей проблемы самоактуализации личности подросткового возраста. Представлены результаты эмпирического исследования, проведенного с целью выяснения уровня удовлетворения базовых потребностей личности, уровня самоактуализации и социометрического статуса подростка в группе, к которой он принадлежит.

Ключевые слова: индивид, индивидуальность, социум, общество, базовые потребности, самоактуализация.

Gladchenko A.I., Gurina Z.V.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Hryhoriy Skovoroda

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SELF-ACTUALIZATION TEENAGERS WITH VARIOUS SOCIOMETRIC STATUS

Summary

The article reveals the essence of the problem of self-actualization of personality in adolescence. Presents the results of empirical research conducted to ascertain the level of satisfaction of basic needs of the individual, the level of self-actualization and sociometric status of teenagers in the group to which it belongs.

Keywords: individual, individuality, society, society's basic needs, self-actualization.